

A TISZATÁJ DIÁKMELLÉKLETE

1999. OKTÓBER

63. SZÁM

SZÉLES KLÁRA

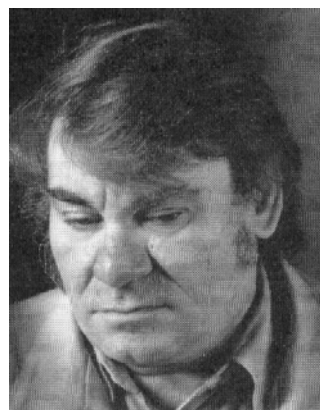
Mit látsz Lászlóffy Aladár íróasztalán?

Mit látsz – akár egy költő – íróasztalán? Bizony semmit. Illetve: semmi különöset. Olyanforma az, mint amilyen például saját otthoni íróasztalod, vagy – akárkié. Nemigen van ott más, mint néhány *ceruza* (esetleg egymás mellett, *kibegyezve*), *papír* (talán „negyedív nagyságúra” vágva). Található még *tolltartó*, netalán régimódi *tinta*, könyvhalom, cetli „holnapi teendő”-k feljegyzésével, „névjegyek”, „kézikönyvek”.

Mindez szó szerint fellelhető a versben. Mégis, a költői mondatok szövetében a köznapi tárgyak úgy azonosak önmagukkal, hogy ugyanakkor szinte észrevétlen jelentékeny átváltozás hordozóivá változnak. Hogyan és miért?

Talán a jelzők, a meghökkentő metaforák és metonímiák, a költői víziók merész játékaik például az arányokkal – elárulnak valamit abból: mi történik itt? A jámbor papír „*frissen hullt*”, mintha hó lenne, ide-lopva a zizegő havazás hangulatát, fehérségét. A tinta „*eső*”-ként viselkedik, s bizonyos, rejtélyes „alabástromnégyszöget” *fürdet*. A tolltartó ember nagyságúvá nő, vagy még nagyobbá: kísétálhat mellette valaki („én, Első Mindegy”). A névjegy „*hágó*”-ként, a holnapi teendő „*begység*”-ként jelenik meg. Filmszerű képeket látunk, rajzfilmben illő áttünéseket? Ha ekként fogadjuk el, akkor is fennakadhatunk minduntalan azokon a mozzanatokon, amelyek ugyancsak eltérnek ettől is.

Miféle tájak váltakoznak a prózavers képei során? Halljuk: „*eldugott tájon*” vagyunk. A munkához készült, íróasztalra fektetett két „*ráfekvő karod közti*” is ott egy határolt tér: „*a kitartás Mezopotámiája*”. Ott „*terül el*”. Váratlan és távoli asszociáció. Gyerekes képzelődés is lehet. Az íróasztalra hajlított kar derékszögébe zárt terecske felidézheti akár a Tigris és Eufrátesz

LÁSZLÓFFY ALADÁR
(1937)

„*Ha egy ember a hajóról
a tengerbe esik, azonnal
intézkednek. Hát még
ha az utasok egy-
harmadáról van szó.
A kapitány mentés
helyett kijelentheti, hogy
ezennel azok delfinekké
vannak nyilvánítva,
s ha újra a fedélzetre kerül-
nek bármiképpen,
vízilényekként kell
kezelni őket?*”

Szélmalom-leltár, 208.

termékeny folyóvölgyét, az emberi kultúra megteremtésének egyik bölcsőjét. Ám túl a játékon, összekapcsoló, közös mozzanat a „*kitartás*”-é. A sumér-akkád kultúrából nem a zöld ligetek, bámulatos városok képzetére utal, hanem arra, ami valamennyinek eredője: „*a kitartás Mezopotámiájá*”-t idézi. Az íróasztalnál ülő karja pozíciójának szívszívós fenntartása: a szellemi készenlét tartóssága és a hajdani Mezopotámia (például csatornarendszerének karbantartása) hasonló fáradtan is „fáradhatatlan” napi tevékenységet kíván. Egymásba játszanak a képzelet beindulásának képei a munkakezdés mindenkorai ön-késleltető játékaival, a kellő koncentráció létrejöttét megelőző pszichikai húzás-halasztás belső tusakodásával. Ez a párhuzamos folyamat fonódik egymásba a következő versbéli tájban is.

„Középen nyugodt *lapály*, néhány elmozdítható kifutópálya, szemben a névjegy-*hágó*, s a holnapi-teendő-*hegység* sötétlik ablakfényben.”

Ez a „*lapály*” lehetne az előző vízió folytatása. „*Középen*” van, lehetne: a két folyó között. De ennek ellentmondóan „néhány elmozdítható kifutópálya” bukkan fel (startoló repülőgépeket felidézve, egyben újrakísérhet a munkakezdés nekifutás-érzete, döcögése is). Annál inkább adódhat a párhuzam ismétlődése, mert miközben mintha hegyvidékre kerültünk volna („*hágó*”, „*hegység*”) – mindezek, a kifutópálya korlátai, határai egyúttal a napi munka lendületének naponta feltorlódó gátjai; a koncentrációt megtorpanító, ettől eltérítő, másfelé sürgető emberek, feladatok („*névjegy-hágó*”, „*holnapi-teendő*”-*hegység*”). Affélék, mint a következő mondatban a „*dátum-tüzek*”. Dolgozhatunk-e valaha határidők szorítása nélkül? Idegesítőek ezek a dátumok, sokszor talán még fenyegetőek is – akár távoli (vagy közeledő?) felfénylő tüzek a láthatáron. „Minden emelkedésen dátumtüzek.” Az „emelkedések” – mint előbb – egyaránt emlékeztethetnek táj-vízióra és lelki tájra. Hullámzóan merülnek fel – például az íróasztalnál ülő előtt – akár a felvillanó fények, a dátumok – hol elfeledve, hol bosszantóan eszébe jutva. A táj-látványok egyre több villódzó fény-káprázatot vonzanak magukkal. Az emelkedések tüzeit megelőzte már az „*ablakfényben sötétlő*” (sötétléssel elkedvetlenítést, mintegy árnyékát előrevetítő) „*holnapi-teendő-hegység*”. Majd követi a „*frissen hullt papír*” látványa. Ez eleve a friss hó vakító fehérségét idézi, de itt még meg is „*világítják*” a tüzek felvillanásai. A ritmikus fény-sötét váltakozás többértelmű alternatíva. Optikailag és lelkileg egyaránt nemcsak megvilágítja, hanem meg-megvilágítja a „*frissen hullt papírt*”: a havas tisztaságot, az érintetlen kezdés esélyét. Aggasztóan és biztatóan.

Mire vonatkozik ez az aggasztás-biztatás? Napi íróasztal-munkánk lehetséges eredményére – vagy valami sokkal többre? Esetleg e kettő nem válik el egymástól, sőt: elválaszthatatlan?

A versbéli táj mindenképp változik, s újra hirtelen fordulattal. Sztyeppén járunk? „... (szél?)... seper végig a *sovány füveken*,a kunok fekete *pusztáin*...”. Elhagytuk a magaslatokat, egy „*halom*” (könyvhalom) mögött járunk. A „*sovány*” füvek napégette síkságot idéznek, a „*kunok pusztái*” ezek. A Kunságot látjuk? Petőfi pusztáját? Mindenképpen folytatódik, sőt fokozódik a vízió hol sötétségbe, hol villanófénybe borulása. A kunok pusztája „*fekete*” (lehet szó szerint és átvittén is értelmezni: komor, nem sok jót ígérő). S e pusztákon „*az ég is zeng*”: mennydörgést, vihar közeledtét jelezheti – ezt erősítheti meg a következő, mintegy gyorsan lezúduló zápor, az „*esőben*” fürdő „*alabástromnégyyszög*”. Az égzengés egybeillik a korábbi emelkedéseken fel-felvillanó, riogató „*tüzek*”-kel. („Minden emelkedésen dátum-*tüzek*.) S mintha a fokozódó feszültséget hordozó tájak madártávlatai után, mintegy háttérük előtt emberlakta pontra

érnénk, maga a történet, a cselekmény venné kezdetét. „A palota sötét.” Itt is éjszaka van – lakatlan az épület? elköltöztek, elmenekültek a benne lakók? Esetleg csak az éjszakai nyugalomról van szó, vagy várakozó visszahúzódásról? Csupán sejtelmek lehetnek. Szabad a találgatás. A prózaversnek ezen a pontján – csakúgy, mint vissza- és előre-menően a többin – észrevetten vagy észrevétlen belekerültünk egy afféle különös légkörbe, amely hasonlítható a balladai atmoszférához, a drámaihoz, de akár egy romantikus regényéhez is. Hasonlítható, de egyikkel sem azonos.

Nemcsak a „palota sötét” – mintegy ismételve és továbbfokozva a táj „eldugottságának”, a „...-hegység” sötétlésének, a kun puszták „fekete”-ségének komorló homályát –, hanem sötétben hagyja mindazt, ami körülötte és benne végbemehetett. Hajdan vagy később? Idő, tér éppolyan fajta bizonytalan talányosságban lebegő, mint a felbukkanó személyek kiléte. Maga az „...esőben fürdő” „alabástromnégyyszög” nem feloldja, hanem fokozza ezt a titokzatosságot. Ebben a közegben ez a nemes kőből faragott négyyszög lehet címer? vagy emléktábla? Esetleg mind a kettő? A „Tintaesőben” fürdés akár az írás, az író emlékező, emlékeztető tevékenységére is utalhat.

Megjelenik az első, élő – megjelenített – személy. „...én, *Első Mindegy* most kísétálok a tolltartó mellett.” Elérkezett a pillanat? – Milyen pillanat? „én, ...kiséta” – de ki ez az „én”? A költő személyére vagy alteregójára kell gondolnunk? Úgy lép fel, ahogyan akár én, te, mi: az olvasók bármelyike felléphetne; az íróasztal – az íróasztalvers – előtt ülök, a gondolatok ívét követők bármelyike. A „tolltartó mellett” sétál ki ez az „én” – olyan helyen, amilyen minden íróasztalon akad. S ugyanúgy felfogható a tolltartó mamuttá nagyítottnak, mint ahogy a megidézett személy is elképzelhető bábu-nagyságúra kicsinyítettnek. Mindkét fajta vizuális játék szorosan egybesimul a megnevezéssel: „...én, *Első Mindegy*” komoly, történelmi egyéniség – esetleg nagyság gyanánt vonulhatok elő; avagy ez az egész nem más, mint paródia, finta, mint a história számontartott nagy emberei („nagyemberei”) számozott Lajosok, Károlyok stb. felé. Mindez öniróniával, de keserumorú valóságmegfogalmazással is vegyest. „*Első Mindegy*”: ki más lennék én? ki mások lehetnénk mi? akárki? Elsők vagyunk, hiszen nincs több belőlünk – de elsőségünk, maga létezésünk is – vajon több-e a „mindegy”-nél? A nagybetűvel tulajdonfőnévvé változtatás a fenségesség nimbusza, de ugyanennek kigúnyolásaként is felfogható. Az összetételben pedig az „*Első*” mintegy megsemmisíti a „*Mindegy*” közönségességét, komikumát és fordítva. Azaz a kettő együttese többszörös értelmezési dinamizmust, játéklehetőséget ad. Különösen: adott szövegkörnyezetben. „*Első Mindegy*”, „én” itt, a versben főszereplőként, irányítóként – vagy statisztaként lép elő? Akárcsak egy bármelyik korabeli mindenki vagy akárki egy soha előre nem látható kimenetelű történelem során. Pusztá áldozat és cselekvő (netalán meghatározó, döntőszerepű) résztvevő egyaránt lehet.

Akár így, akár úgy: az elnevezés, a megjelenítés nyilvánvalóvá teszi azt, hogy ez az „én” (akárcsak a „mi”) jelen van, felbukkan e megidézett költői tájon, színhelyen: ahogy az íróasztalnál, úgy a képzelet megidézett történelmében, s a valóságosban is. Mindegyik tekinthető igen régi – vagy nagyon új színtérnek, hadszíntérnek? sakktablának? Ó, mi mindahányan vagyunk, lehetünk vezérek, királynők, parasztok. Irányítók, játékosok – vagy bábuk.

Valóban. A „vezér” (a szerző? a személy?) kísétálása után mintha (egy vagy több) különös sakktabla vagy terepasztal fölött tűnődnénk latolgatva:

„...Ha Wellington nem fordul váratlanul balra, Hannibál sosem tudja idejében elveszteni a rigómezei ütközetet...”

Tájak, távlatok, terek gyors váltakozása után távoli idősíkok még gyorsabb pergetésével találkozunk, szándékos egymásbacsúsztatásukkal, felcserélgetésükkel. A waterloo-i csatamező egymásbafényképeződik Hannibál hadszíntereivel, Hannibál személye kimondatlanul Hunyadi Jánoséval; az ókori ütközet az 1815-ben, 1444-ben lezajlottakkal. Ami közös mindben: történelmi fordulópontnak bizonyultak. Az adott színhelyen, adott időben végbement események minden mozzanata (főként: bizonyos mozzanataik) akár a jobbra- vagy balra-fordulás, végzetes jelentőségű, történelmi döntéssé vált. Csata megnyerése vagy elvesztése évek, évszázadra kiható változásokat, határokat, térképek átrajzolását hozta. Elméletben lehet csak játszani az alternatívák ellenkező változatával: „Ha Wellington *nem* fordul ... balra,...” stb. Ami megtörtént – változhatatlan. Sorsszerűség vagy személyes esetlegesség tanúja a visszapillantó, a körültekintő? A költő mintha csúfondáros kavalkádként tárná fel a történelmet, még sebezhetőbb, még távolibb színhelyek, más földrészek eseményeinek összevonásával, földrajzi, történelmi nevek abszurd, fiktív behelyettesítéseivel. „...a Boriska-szigetek gyarmatosítása ... Zulu admirálisok hivatalos látogatása Bizáncban.” Hajdani történések és saját politikai napi híreink gunyoros vegyítését, blaszfémiaját halljuk? A történelem – komédiaként jelenik meg?

Nyilvánvaló, hogy a semleges-küllemű, egyszerű prózaversmondatok jelentékeny és apró, korszakos és viszonylagos történések, személyek, fontosságok és fontoskodások sokaságát jelképezik a merész, egyedi, ironikus szintetizálással. Bemondók, szóvivők kívülálló, tárgyilagos hangvétele ez, – belécsomagolva az egyszemélyes, sarkított véleményalkotás. A költő – a vers – utat ad a végleteknek, valamennyit visszavezetve az íróasztalhoz. A tág körű, szerteágazó látványok, élmények, vitatható arányok, esélyek mintegy összesűrűsödnek – mondjuk – akár a toll- ceruza-tartóban. „Felvonulások, felmentő csapatmozdulatok, ostromgyűrűk, stratégiai csatavesztések egymás mellett, kihegyezve.” Köznapi, látható, megragadható íróeszközök egymás mellé gyűjtve, „*kihagyozva*” – ott állnak, saját szellemi munkánk segítésére készen. Avagy megfordítva: ceruzáink úgy állnak előttünk munkára felhívóan, akár a fejünkben sereglő, idegeinkben, örökségeinkben, múltunkban felhalmozódó történelmi tapasztalataink gondolkodtató tudomásai, feladványai. „*Kihagyozva*”: a kétértelműség itt egyaránt bök a csatateret és az íróasztal felé, a jelző átvitt értelmével.

„...Most már valóban *én* következem: *a látogató*.” Ugyanaz az „*én*” ez, mint az, aki olyan méltóságosan és méltóságot-fricskázva kísértelt a „tolltartó mellett”? Ő az. Más szerepkörben: Kívülről érkezik most, független az eseményektől, ő: vendég, „látogató”. (Mint ahogy saját, mindig változó beosztásunk a történésekben, s ettől függő nézőpontunk is mindig változó.) Tüntetően, groteszk karikírozottsággal viselkedik ez az „*én*”, ez a kíváncsi érdeklődő. Viccelődik, játékosan, sőt heccelődve megcsípdesi a „rózsaszín emléktáblát” – mint egy népszínműbeli menyecskét –; „cukrot is adok neki” – mint a népdalbéli madárnak, kutyának, (még inkább: ölelnek) „*hogy ne bántson*”. Ez a negédes túlzott látogató-szerep olyan, mint amilyen (amilyen oldaláról megmutatkozó) itt az „emléktábla”. Ennek a táblának a „rózsaszín”-volta az emlékezés érzelmességét asszociálja – főként a látogató eltúlzott, stilizált viselkedésével aláhúzottan. Az emlékező utókor érzékeny pátosát sugallja a „megcsípdesett”, „cukorral” kínált – mementó. Emlékjel, amely inkább dekoráció, mint a hajdani véres valóság átélése, igazi el-nem-feledése. Felbukkan itt ez a fajta visszapillantás is, feljegyzés, mintegy *leírja* a költő, az egyszemélyben krónikás, aki elsősorban eleven emlékező. A látogató-szerep ellentét-jellegű. Előkészület ahhoz, hogy jöjjön „a délután” – mintha

érett, őszi ebédután hangulata lenne, múltbamerengésre különösen alkalmas – „almasárga”. Száraz „betonján szépen szalad a tank” – például a második világháború tankja. (Előbb még nem is létezett.) Ártatlan szenvedések óceánját absztrakcióként is megrázó kép szimbolizálja, egyben a 20. század közvetlenségéből visszanyúlva több-ezer évek hasonló, égreakiáltó borzalmaira. „...ötezer éves temetőkből nyílnak a remegő gyermekujjak.” S itt elkerülhetlenné lesz a nem-olcsó, a hiteles megindultság. A cselekvésre indító. „Sírtam is már.” S ezt követi a:

...„*Na most!*”...

Ez a „most”: a rég várt pillanat, ez az igazi íróasztal-munka (idézőjelbe kívánczó íróasztalmunka egyben) rég várt kezdete. Az, amit írni, gondolni külső-belső szükség serkent. Adott versmondatok sűrűjében ez a felkiáltás úgy is hangozhat, mint tűzparancs intése, csatakezdés kürtjele. Vagy éppen lefújt riadóé, bevégzett csataé, letett fegyvereké? Hiszen a – várt, igazi szereplők színrelépése most következik: – a „Szavak, szavak, szavak” – „végtelen hadifogolysereg”-ként cammognak a „sárban”! Vert sereg ez, eleve levertségét tudni kénytelen.

Vesztesek? Most éppen azok – azok is lehetnek. Mégis, ők a főszereplők, ők a tét. A szavak: katonák, harcosok. A háromszoros ismétlés költői dallam, hangsúly: „*Szavak, szavak, szavak...*” menetelnek itt, akár később az „*igék*”, a „*ragok*”. A versnek ettől a pillanattól közvetlenül is „szó szerinti” szó és cselekvés, tollforgatás és többértelmű fegyverforgatás, íróasztal és történelem színterének egymásba olvadása.

Tájak, terek, idősíkok – égtájak, időjárások, csatamezők – akárcsak történelmi személyek és az „én” magánszemélye; – terepasztal, sakktábla és Waterloo; íróasztallap és hadszíntér –: a versteremtette közegben egymásbasimul, egymásra-vonatkoztatódik, egymást teszi kölcsönösen többértelművé. Most már belékerültünk, benne vagyunk a közelmúlt – jelenkor történéseinek, élő hatásainak sűrűjében. Belékeveredtünk, akár a mindenkori, éppen időszerű politika dzsungelébe. A megelőző történelmi korok, következményeik úgy ülepednek belé ebbe, napjaink világába, hogy mintegy áttételeződnék.

Egy idősavot kezel kivételesen a költő: a 18–19. századot. A prózaverset befejezéséig átszövi ezeknek az időszakoknak, díszleteiknek sajátos színezetű költői megidézése. Hadvezérek régies segédei, meghosszabbított jobb- és bal-kezei: „szárnysegéddek” sürgölődnek „alapvető munkában”, „féderes kézikönyvben” ringanak – mint rugózó hintóban: Hosszú „utazásra” indulnak, „tele nemes eszményekkel” – akár a Verne-hősök, akár a múlt századok regényeinek más, nagy vállalkozásra induló hősei. A „barokk”-igék, „biedermeier” ragok jelzői adott mondatban elvontságuk ellenére többféle képet is vonzhatnak; metaforikus hatást keltenek. Az emlékezetünkbe idézett olvasmányok légkörét, szereplőinek – mai füllel hallva – cikornyás kifejezőmódját éppúgy jelölhetik, mint magát a korabeli írók megörökítésmódját. Írásművészeti remekléseket éppúgy, mint a stílromantika eltúlzásait, a parodizálásra oly alkalmas avított fordulatokat. S ez a kétféle – mintegy sajátos belső, lírai ellenpontozásnak tekinthető poétizálás a továbbiakban is folytatódik, változatos árnyalatokban. Ezek, az immár – kimondatlanul – „hősök” mintha egyezményesen a kor „*divatlapjából*” öltözködnének, holmi piperkőccökként – ám ez a divatlap a „*mindig betiltott izgalomkeltés*”-nek a lapja. Vagyis csak átvitt értelemben azonosítható holmi képes újsággal. A betiltott izgalomkeltés forrása lehet a sajtó, de keletkezése, elterjedése jóval megfoghatatlanabb bármilyen orgánum hatásánál. Az immár jelképes kosztüm megjelenítése folytatódik:

„hófehér szoros sálat tekernek” nyakuk köré „szelesebb éjszakákon”. De ezt a sálat „balálmegvetésükre” tekerik; mint ahogy „élénk feltűnést” is nem kifogástalan, divatos öltözékükkel, hanem „konspirációs szabályaik”-kal keltetik. (Hozzáteszi a költő: „ma is”.) Mint ahogy „köpenyük” lobogása – „bronzszobor-lovaglástartól” való: ismét a hajdani élő személy utókorai bronzszoborra-örökítésével társítódik. Az évszázaddal előbbi valóság a már visszapillantók megemlékezésében, műemlékké merevítetttségében létezik. A két idősíki, a kétféle elképzelés egymásba úszik. Felderenghet mögötte többféle neves, bronz lovas szobor – Puskin emlékeztető műve, akár saját legendássá vált alakja, pályája, kora.

Napjaink íróasztalánál ülünk immár. Helyzetünk tudatában. Sőt: mai helyzetünknek abban a tudatában, amelyből nem hiányzik a regényes hajdankor hősi-emberszabású történelmiességének romantikája sem; e „romantika” élménye ambivalens módon. A valamikor divatosból óhatatlan divatjamúlt lett, amelynek éppúgy kijár az elnéző vagy gúnyos mosoly, akár a pózokat, teátrálitást nem nélkülöző hősiességnek, mint hősködésségnek. Mégis – akár a titkos serdülőkorai elszánásoknál, urambocsá! „világmegváltó”(!) életerveknél – megható komolyság hitele hatja át.

Mindezek birtokában érezhetjük – (érezhetem, akár én is – úgy: „...*Valami roppant elszántsággal megelőzött a múlt, berendezte nekem ezt az íróasztalt, hol gyermekjáték már lejátszani a legnagyobb összecsapások folytatását, csak tudni kell:...*”

Jól hallottuk? Hogy lenne lehetséges az, hogy egyetlen, az egyetemes történelem gigantikus sodrában elenyésző, törpe „íróasztalon” le lehet játszani

„a legnagyobb összecsapások folytatását” ...?

...Vagy talán itt, ilyen vagy hasonló íróasztalokon születtek – tervezték el, készítettek elő – a história minden, vagy csaknem valamennyi kisebb-nagyobb fordulatát? Van-e Nagy Francia Forradalom a felvilágosodás röpiratai, kötetei, szellemi torlaszokat leromboló íróasztal-munkái nélkül? Elképzelhető-e 1956 októbere az Irodalmi Újság, a Petőfi Kör gondolkodói, írói, kiadványai nélkül?

Igen. Le lehet játszani a legnagyobb összecsapások folytatását, „csak tudni kell”... Mit? „...hogyan öltözzünk tavasszal *könyvégetéshez*”, „századvégen *kézirat-elkobzás-hoz*”,... Ez a „csak” nem kevés. Fel kell készülni arra, hogy a megfeszített munkánk, esetleg egy élet, avagy generációk életének eredményét semmisítik meg. Nem Hitler volt az első – s nem is az utolsó könyvmáglyákat gyűjtő. A „kézirat-elkobzás” pedig még friss élménye mindazoknak, akik 1989 előtt már felnőttként éltek. Akárcsak az, miképp válhat kivédhetetlen kényszerré, hogy „*meg kell tanulni s fel kell mondani* folyékonyan Negyvennegyedik Tudniillik Frigyes emlékiratait”. ...Nevezék ezeket az „emlékiratokat” akár párttörténetnek, marxizmus alaptételeinek, Mao Ce Tung piros könyvecskéjének – vagy Ceausescu kinyilatkoztatásainak. Ma már mellékes adalékként is tekinthető az, hogy e vers Ceausescu hatalmának fénykorában született. Így a költő „Negyvennegyedik Tudniillik Frigyes”-e a kor- és sors-társak számára egyértelműen helyettesítődött be, egyben az eleven, kockázatos politikai konspiráció, virágnyelv alkalmazásának merész gyakorlatát jelentette. De éppen a poétikai egészbe illeszkedés módja teszi például ezt a fordulatot egyszerre korában aktuálpolitikává, ma már erre emlékeztetővé – illetve magát az „időszerűséget” –, mintegy időtlenné, különböző korokon át érvényessé. Az elnevezés („Negyvennegyedik Tudniillik Frigyes”), a „történelmi”, számozott besorolás, éppúgy, mint az előnév: középkori, majd porosz uralkodóházak analógiájára, önkényes kitalálás, paródia. Mint ahogy a „kosz-

tüm” a volt impozáns, színpadi és jelképies viselet átváltozik nyilvánvalóan csupán a költő iróniájában létező „ruházattá”, historikus „divatlapok” nemlétező folytatásává („hogyan öltözzünk ... könyvégetéshez ...kézirat-elkobzáshoz”).

Az íróasztal lapja és a történelem egyetemes színtere, egyetlen személyiség feszült szellemi munkája – és az ember fenyegetettsége, sorsa, a túlélés örök, mindig új küzdelme most már még teljesebben és a költő-teremtette magátólértetődőséggel fonódik egymásba. Ahogyan már a *szavak* – *hadifogolysereg*-ként cammogtak a sárban, úgy a *logika* – *koncentrációs* voltából szabadult az író, de máris „*életfogytiglani*” – *szabadságharcra* van ítélve, mintha börtönre. S úgy szállítják át „az idő vitásabb vidékeire” – akár a még oly megítélhetetlen, megjósolhatatlan jövőndő terepeire –, ahogy a száműzetésre kárhoztatottakat. Óhatatlan legközelebb Szibéria ólom- és kőbányái asszociálódnak kimondatlanul. Így nem csodálkozunk, hogy követ fog törni bányában – de azon sem, hogy ezek az implicit jelenlévő, szó-alakilag is felidézett „kövek” voltaképpen: „*következmények*” –, s a bánya: az „igazság” bányája. Ám az ítélet hatályossága, tartama hasonló: „*életfogytiglan*”, „amíg csak meggebedek.”

Ez az utolsó mondat – mint a vers egésze – felér egy *credóval*, mely egyben *ars poetica*. Vallomás – vállalás.

Ezt követő költői szünet – vonal – után két szentenciózus összegező lírai kijelentés zárja az egész művet: „Minden költő a zsebében hordja a ceruzát és csatatéren a lóbogót. Az íróasztalon romok.”

Puskin, Byron, Petőfi (és oly sokan, hasonló) szelleme, szabadságharcok emléke eddig is itt lebegett, fel-felmerült a sorok közt és mögött. S a verségsz értelmében a pontos, történelmileg azonosítható példák sokasíthatóak és átvitt értelmek hordozói; az aligha kimeríthető „tanulságok” értelmezések, következmények máig hatóak, ma is újabb, kifogyhatatlan íróasztal-munkák nyersanyagai és fel nem robbant bombái. – De vajon miért vannak végül „Az íróasztalon romok.”? Az egész sokarcú műnek talán ez a legtöbbször felfogható, legrejtélyesebb, szomorú – mégis ünnepien tragikus állítása. „Romok” vannak az íróasztalon csupán? (Ott, ahol, amelyet a múlt „roppant elszántsággal” berendezett?) Mégis, minden elmondottak ellenére, ez a „berendezés” nem több holmi „romok”-nál? Lerombolt építmények maradványai csupán? Kudarcok nyomai? Törmelékek? – Nagy, teljes egészek (kultúrák) silány töredékei?

Igen. Ennyi, ami megmarad, s ami megmaradhat. De a pusztá, kurta kijelentés – most már teljes elhallgatással, csönddel, elnémulással megelégedve – e romokba betudja hallgatólágot azt is, ami a rá, a rákváró, várható feladat; ez a „semmiért egészen” szellemi munka, amely romosan is – életfogytig-kockázataiban is – az örökség további őrzésének, örökítésének egyetlen, ősi-maradandó útja.

„Romos”, csonka a műelemzés is? Hiszen nem teljes. Szembetűnően hiányzik az első két mondat értelmezése. Szándékosan hagytam ezt, a verskezdet – a végére. A mű befejezése felől visszapillantva jobban feltűnhet a költői építkezésmód, egyben szemléletmód egyedi *circulus vitiosus*-a, sajátos „örök visszatérés”-ritmusa. Eszerint lényegében nincs „indulás”; mindig, nyomban egy folyamat (*a* folyamat) közepén vagyunk – akár egy-egy munka elkezdésekor (akár megszületésünkkor). A vers sem „az elején” kezdődik, hanem – *in medias res*: ugrással az összefüggésrend közepébe.

„Asszonyok töltik a barikád mögött...”

„...a ceruzákat” – halljuk. Mintha máris történelmi fordulóponton (emlékeztünkbe idézett fordulóponton) állnánk: 1789-ben, 1830-ban, – ...1956-ban. Az író-

asztal, illetve a történelem-kínálta látványok egyidejűek. Mondhatnánk: két egymást metsző, vagy inkább egymással összeolvadó jelentéssíkkal találkozunk. De a „sík” fogalma, képzete kevés, hiszen nyilvánvalóan nem két dimenzióról van szó, hanem többről. A „barikád mögött” – holmi, íróasztalra való „ceruzákat” töltenek az asszonyok. Puskák, vagy más fegyverek képzete megnevezésük nélkül van jelen. Akárcsak a következő mondatnál. Amikor „szuronysegezve közeleg” – gondolnánk: – ellenséges csapat. De nem, itt nagyobb, ősbibb ellenséggel állunk szemben. Itt „szuronysegezve” az „öregeg” közeleg. A minden ember számára elkerülhetetlenül, szakadatlanul közeli ellenfél. S ez az alapvető, könyörtelen körülhatároltság az, amely miatt valóban bölcs az, „aki tanítani tud ezen az eldugott tájon is”, s boldog, „kit végül is elheravaszt magányos művészetünk”. Ezek után veszi (relatív) „kezdét” a költői beavatás; az olvasó megszólítása – mely egyben önmegszólítás (avagy fordítva). Itt állunk az íróasztal feltároló választási alternatívái előtt és között. Lehet bárki, lehetsz te, akár bölcs, akár boldog, például ekként: az állandó kockázatok, feszültségek tudását – mintegy felnagyítottan – vállalva. Régi és új feladatok megoldásán fáradozva. Újra és újra nekirugaszkodva annak, hogy lejátsszuk „a legnagyobb összecsapások folytatását”.

Mit látsz Lászlóffy Aladár költői íróasztalán – végül is? Ennyi eszme-futtatás után is azt kívánja az igazmondás, hogy újra csak azt feleljük: semmit, semmi különöset.

Olyanképpen nem látsz sokat, amiként akár egy computer munkaasztalának előhívásakor sem derül ki közvetlen kézzelfoghatósággal: miféle lehetőségek, milyen – akár világraszóló – kapcsolatok esélyei nyílnak meg az előtte ülő előtt. A feltalált, megvalósított technikai eszközök ott lapulnak az egyszerű, sík lap, a monitor mögött. Ahogyan egy papírlapon, asztallapon – „benne” – adott lehet, mindössze előhívásra vár minden már ismert és még ismeretlen dimenzió; a mindig egyetemes tapasztalatból építkező, nem-tudatosan is arra támaszkodó egyéni felismerések világrahozási esélye. A kiemelt vers tárgya voltaképpen „az íróasztal”? Amiről szól, amit mond, ahhoz tulajdonképpen nem is kell feltétlen íróasztal. Tekinthező ürügynek ez a butordarab; jó alkalom arra, hogy megjelenítődjön egy szellemi állapot, emberi, felelős értelmi-magatartás.

Vajon Lászlóffy Aladár azoknak a kiváltságosoknak ír, akik kisujjukban hordják az egyetemes történelmet, kultúrtörténetet? – Vagy talán inkább azoknak, akik képesek rádöbbenni, hogy ez a „kisujbanhordás” nem kiváltság, hanem mindenki számára adott – személyére szabott viszonylagosságában – belső lehetőség. Mindenki számára, aki csak emberi kisujjal született: hiszen történelme, kultúrája örökségével is született – „csupán” birtokába kell vennie.

Ez a prózavers – mint oly sok más, hasonlóan – szinte kínálja az alkalmat, hogy bepillantást engedjen, rápillantást nyújtson a költői műhelyre, az immár tekintélyes életműre.

Pályakezdetétől máig újra és újra találkozunk irodalmi és csatajelenetek, írás és történelem jelentéssíkjaival az itt látott egybeolvasztásával. (Ezek adott poétikai változatai – úgy vélem – a lírikus egyéni vívmányainak tekinthetőek.) Akár Lászlóffy Aladár eddig megjelent 36 lírai, prózai (novella, regény), publicisztikai kötetének címei között is felfedezhetjük ezt. A következő ütközet annak az 1974-es verskötetének címe, amelyben először látott napvilágot az itt elemzett mű. A bő példatárból néhány: *Az ólomkatonára hadifogsága* (1975-ös regény), *Szigetvár lakatja* (novelláskötet 1979-ből) *Botrány Gordiuszban*, 1994-es esszégyűjtemény, *A jerikói trombitás*, *Longobárd korona* – hasonló válogatások címei (1994, 1997). *A Seregek Ura* pedig egyik legutóbbi – 1848/49-es

témájú – regénye. A történelmi utalások éppúgy nyilvánvalóak, mint az áttételes értelmek jelenléte. De ez tapasztalható azokban a művekben is, ahol első pillantásra maga a cím nem hordozza szembetűnően ezt a fajta jelképeességet. (Akár a két, közel-múltban megjelent vers- illetve esszékötet: *Felhősödik a mondatokban*, 1989., *Szélmalom-leltár*, 1999.)

Ezek a kötetcímadások csupán kézenfekvő példái az életmű egyik jellegzetes belső törvényszerűségének. Annak, hogy ez a szabályszerűség explicit módon: a kötetek címoldalán is megnyilatkozik. Ez, a költő-író eredeti művészi szemlélete a pálya kezdetétől felbukkan, s változatos módokon válik költészetté. Voltaképpen olyan egyedik nézőpont ez, amely megtalálja, megalkotja a maga poétikai „techné”-jét.

*Az ősztől az őríg és vissza
- az eszmélet tágas parabolája.
Arnyékán pár órás utat
karcol az ember a tájra.*

- olvashatjuk az egyik korai, lírai-gondolati víziót (*Madár-keringő*)² Meghatározott történelmi változatban találkozunk a látomás lényegével, a száműzött Napóleont megjelenítő versben: „A távolság minden kontinentstől,/ minden parttól mint szükséges távlat/ őrzi a tűnődő történelmet,/ mely jelenné mindig visszaválhat.” (*Szentilonán*).³ Ezzel a „tágas”, szemléleti „parabolá”-val, s ezzel a „tűnődő történelem”-mel, a „jelenné mindig visszaválhat”-óval szembesülünk az elemzett íróasztal-versben is.

Ez a költői szemlélet, ennek azonossága, egysége, a kiemelt gondolatív lényege gazdag változatokban kísérhető figyelemmel az életmű vonulatain keresztül. A folyamatosság érzékeltetésére alkalmas lehet például egy idézet Lászlóffy Aladár legutóbbi kötetéből, esszéjéből. – Itt éppen az aradi vértanúk emlékéen mereng. Miért éppen tizenhárman voltak? Dehát voltaképpen talán nem is ennyien... – véli:

„...Ahogy a termopüléi szorosban Leonidászék sem háromszázan... A világ Verdunjei és Sztálingrádjai a megszámlálhatatlanság nevében telepednek be az emlékezetbe. A sikerültebb Golgotákon az emberfia egyedül van, mint az Ismeretlen Katonával szinte szabályos ritmusban őrsváltást végző Ismeretlen Szeretet. Az emberi nem tiszteleg s hódol mindkettőnél...”⁴

A gondolatmenet folytatása, később, hozzátartozik az említett gondolatívhez: „Teljes lenne a zűrzavar, ha az egymás ellen törő testvérek utódai kitartának annak az ostoba önmérgezésnek a folytonosságában, hogy mindenki a másikat tartja Káinnak, s magát Ábelnek; így méltán Ábel áldozatairól is ugyanannyit beszélne, mint Káinról. ...: tizenhárom Káin-Haynauval szemben tizenhárom Ábel-Haynau.”⁵

Aradtól Termopüléig, Sztálingrádtól a Golgotáig és Káin-Ábelig ismét itt a Lászlóffy Aladár-féle eszmélet tágas parabolája. Tanúi lehetünk, miként „tűnődhet” a történelem, amely „jelenné mindig visszaválhat”.

A műelemzésre választott példa – szándékosan – ennek az ívnek néhány alapvető pillérét jelzi. Ugyanakkor – (szintén szándékosan) – „vers” és „próza” találkozáspontjának is tekinthető. *A vers határán* áll, ahogy a költő egy korai verse címével, gondolataival és formáival is állítja önmagáról.⁶ Mintha éppen ez a műfajok határsávját választó megformálásmód lenne különösen reprezentatív Lászlóffy Aladár esetében. Végigpillanthatnánk a 36 könyvön ebből a szempontból is.

Lászlóffy Aladár műveinek műfajain el lehet tűnődni. De többféle okból is felmerülhet az a gondolat, hogy voltaképpen ő leggyakrabban különféle „szövegeket” írt,

ír. Nemigen volt ismert, még kevésbé közismert a „szöveg” speciális fogalma (még az irodalomelmélet szűkebb területén belül sem), amikor a költő „szövegeket” kezdett írni, majd megjelentette a *Szövegek szövetsége* című kötetét.⁷ (Hozzátehetem: nála a „szövetség/ek” sajátos fogalma ölelkezik a „szöveg/ek” hasonlóival, mintegy önkényes, költői szinonimaként.⁸)

„Szövetség”, „szöveg” nála egyaránt lírai-gondolkodói fogalom, amely szó és metafora egyben. S amiközben előrevetíti az eddigiekben kiemelt, fejtegetett sajátos költői szemléletet, formaalkotást – aközben teljes önkéntelenséggel érintkezik az intertextualitás fogalmának alkotóival, elméleti meglátásaival –, akárha illusztrálni kívánná ezt. Hiszen, akár a *Mit látsz egy íróasztalon?* elolvasása, fogékony végiggondolása után ismerősen csenghet például Julia Kristeva meghatározása: „...ahogyan a szöveg a történelmet olvassa és ahogyan beilleszkedik a történelembe” – ez a mód az, amit intertextualitásnak nevez.⁹

A vers kapcsán ezzel olvasói élményként találkozunk.

Hasonlóképpen ideillőnek hallhatjuk Paul Zumtohr megfogalmazását is:

„A szöveg a »történelembe« íródik be, a történelem pedig beíródik a szövegbe.”¹⁰

Ez az eszmei találkozás persze nem növeli és nem csökkenti az elemzett mű, az életmű értékét. Kezelhető kuriózumként. Am példa is lehet a művészi invenció és tudomány „szövegei”-nek – összebeszélés nélküli találkozására – költőnkkel szólván: „szövetségére”.

Végezetül néhány mondat kívánczik ide Lászlóffy Aladár említett korábbi műveinek egyikéből. Ezek a gondolatok, egyrészt mintegy visszafordítva: anticipálják, laikus változatban előadják az intertextualitás alapeszméjét. Ugyanakkor – szintén „előre”-jelezve – a kiemelt prózavers poétikai építkezésmódját is jelzik. Egyúttal példázhatják a mű egybehangzását is az életmű egészével.

„A kultúra alapszabályává válhat, hogy állandóan emlegetni kell azokat, akikre építkezünk, akiknek szellemi összefüggése és együttthatása az emberiség egyetlen megingathatatlan birtoka immár: békés és építő nagyhatalma. A szövegek szövetsége ez. Mert mi is a mű, egy mű eszme-gazdagsága? A legnagyobb felfedezések se mások, csak az ember körül már valahol felmerült, hallott, megértett, megtanult dolgok. ...az újítás értéke is vándor érték”...¹¹

(*Budapest – Vonyarcvashegy, 1999. július*)

JEGYZETEK

- ¹ Lászlóffy Aladár: *Ólomorgona*. In: *Felbősödik a mondatokban*, 1998. 82.
- ² *Képeskönyv a vonalakról*, 1967. ld. ... *hogy kitudódjék a világ*, 1980. 70.
- ³ *Képeskönyv a vonalakról*, 1967. ld. ... *hogy kitudódjék a világ*, 92.
- ⁴ *Szélmalom-leltár*, 1999. 153.
- ⁵ *Szélmalom-leltár*, 1999. 154.
- ⁶ *A vers határán*, in: *Képeskönyv a vonalakról*, 1967, Ld. ... *hogy kitudódjék a világ*, 1980. 61.
- ⁷ *Szövegek szövetsége* – Műhelynapló a megtartó kedélyről – București 1988. Kriterion Könyvkiadó.
- ⁸ *Szövetségek*. Versek. 1970. – vö. *Szövetségek* című vers-sorozat in: ... *hogy kitudódjék a világ*, Bp. 1980. 130-141.
- ⁹ Julia Kristeva: *La Révolution du langage poétique*. Seuil 1974.
- ¹⁰ Paul Zumthor: *Le carrefour des rhétoriciens*. Intertextualité et Rhétorique. – Poétique 1976. 313-337. Ford. Burján Mónika. In: *Helikon*, 1996/1-2. 105.
- ¹¹ Lászlóffy Aladár: *Szövegek szövetsége*, 1988. Bucuresti. – 53. (Mellé illeszthetnénk: „Többé-kevésbé minden könyv tartalmazza valamelyest a szándékolt újramondások összjátékát” – Mallarmé napjainkban gyakran idézett mondata. – Illetve: „... az intertextus ... idézőjelek nélkül alkalmazott idézetek általános mezeje”. „Minden szöveg hajdani idézetekből álló új szövedék” (Roland Barthes: *Texte (théorie du): Oeuvres complètes*. II. Paris, Seuil 1994. 1683.

Mit látsz egy íróasztalon?*

Asszonyok töltik a barikád mögött a ceruzákat, szuronyszegezve közeleg az öregség. Bölcs, aki tanítani tud ezen az eldugott tájon is, boldog, kit végül is elhervaszt magányos művészetünk. Két ráfekvő karod közt terül el a kitartás Mezopotámiája. Közepén nyugodt lapály, néhány elmozdítható kifutópálya, szemben a névjegyhágó, s a holnap-teendő-hegység sötétlik ablakfényben. Minden emelkedésen dátum-tüzek. Megvilágítják a frissen hullt papírt. Állandó fejlődés seper végig a sovány füveken, a könyvhalom mögött a kunok fekete pusztáin az ég is zeng. A palota sötét. Tintaesőben fürdik az alabástromnégyyszög, én Első Mindegy most kísértálok a tolltartó mellett. Ha Wellington nem fordul váratlanul balra, Hannibál sosem tudja idejében elveszteni a rigómezői ütközetet. Észak a Dél ellen, vagyis a Boriska-szigetek gyarmatosításának viszontagságos eseménysorozata. Most vágtam negyedív nagyságúra. Zulu admirálisok hivatalos látogatása Bizáncban. Felvonulások, felmentő csapatmozdulatok, ostromgyűrűk, stratégiai csatavesztések egymás mellett, kihegyezve. Most már valóban én következem: a látogató. Megcsípdesem a rózsaszín emléktáblát, cukrot is adok neki, hogy ne bántson. A délután almasárga, és száraz betonján szépen szalad a tank. Alatta ötezer éves temetőkből nyílnak a remegő gyermekujjak. Sírtam is már. Na most! Szavak, szavak, szavak végtelen hadifogolyserege cammog a sárban. A szárnysegédek alapvető munkában, féderes kézikönyvben ringanak hosszú utazásra, tele nemes eszményekkel, barokk-igék, biedermeier ragok. A mindig betiltott izgalomkeltés divatlapjából öltözködnek még mindig, konspirációs szabályaik élénk feltűnést keltenek ma is, halálmegvetésükre mindig hófehér, szoros sálat tekernek szelesebb éjszakákon, köpenyük lobog a bronzszobor-lovaglástól. *Valami roppant elszántsággal megelőzött a múlt, berendezte nekem ezt az íróasztalt, hol gyermekjáték már lejátszani a legnagyobb összecsapások folytatását, csak tudni kell: hogyan öltözzünk tavasszal könyvégetéshez és századvégen kézirat-elkobzáshoz, csak meg kell tanulni s fel kell mondani folyékonyan Negyvennyedik Tudniillik Frigyes emlékiratait. Persze én tudatlan vagyok. Alig szabadultam a koncentrációs logikából és életfogytiglani szabadságharcra ítélve most szállítanak át az idő vitásabb vidékeire. Következményeket fogok törni az igazság bányáiban, amíg csak meggebedek.*

Minden költő a zsebében hordja a ceruzát és csatatéren a lobogót. Az íróasztalon romok.

* Legutóbbi megjelenése alapján: (in) *A repülés a zubanásban*, Bp. 1997. Littera Nova. Mesterek sorozat 54. – Első megjelenése (kötetben): *A következő ütközet*, Versek. Bukarest. 1974.